

Теоретичні аспекти становлення особистості в юнацькому віці

Анотація: У статті розглянуті аспекти, які впливають на розвиток особистості у юнацькому (студентському) віці. Важливим моментом даного віку являється відокремлення від дорослих, вступ в самостійне життя. Зазначено, що у юнацькому віці юнаки та дівчата визначають свою майбутню долю, роблять вибір щодо професії, власного світогляду та принципів.

Ключові слова: юнацький (студентський) вік, самовизначення, самосвідомість, професійне самовизначення, самооцінка, саморефлексія, Я-концепція.

Аннотация: В статье рассмотрены аспекты, которые влияют на развитие личности в юношеском (студенческом) возрасте. Важным моментом данного возраста является отделение от взрослых, вступление в самостоятельную жизнь. Отмечено, что в юношеском возрасте юноши и девушки определяют свою будущую судьбу, делают выбор относительно своей профессии, собственного мировоззрения и принципов.

Ключевые слова: юношеский (студенческий) возраст, самоопределение, самосознание, профессиональное самоопределение, самооценка, саморефлексия, Я-концепция.

Summary: This paper indicates the importance of adolescence in everyone's life as adolescence is a relatively independent life stage. The author notes that in the psychological literature, there are differences of interpretation of the term "youth", differences with respect to conducting business and differences in defining the scope of this age period. The article describes the aspects that influence the development of personality in youth (student's) age. The physical maturation is fully completed in youth age. The development occurs in almost all fields of human: cognitive, motivational, emotional and

volitional mental personality. An important aspect of this age is the separation from adults, entry into adult life. It is indicated that in adolescence boys and girls determine their future, make choices about the profession (emerging professional self-concept), their own philosophy and principles. Much attention is paid to youth to communicate with peers.

Keywords: youth (student) age, self-awareness, professional self-esteem, self-reflection, self-concept.

Постановка проблеми. Психологія юнацького (студентського) віку являється одним із найважливіших та найменш опрацьованим розділом вікової психології, що потребує подальшого вивчення та дослідження.

Аналіз джерел і публікацій. Віковою психологією займалися багато вчених серед яких можна відзначити наступних дослідників: І. З. Кон, Ф. Раїс, А. А. Реан, Е. Еріксон, Е. Шпрангер, Д. Б. Ельконін, І. Ю. Кулагіна, В. С. Мухіна, В. І. Слободчиков та багато інших.

Метою даної статті є теоретичний аналіз аспектів в психологічній літературі, які виникають та пливають на розвиток і становлення особистості в юнацькому віці.

Виклад основного матеріалу. У психологічній науці відносно недавно юність була виділена у вікову категорію. Це сталося в 1960 р. під час дослідження психофізіологічних функцій дорослих людей у ленінградській психологічній школі під керівництвом Б. Г. Ананьєва. За його твердженням, студентський вік є сенситивним періодом, який сприяє розвитку основних соціогенних потенцій людини.

Період юності являє собою етап дорослішання школярів, тому є відносно самостійним періодом життя. Дорослість можна розуміти в декількох значеннях: у біологічному, соціальному та психологічному. Біологічна дорослість визначається статевою зрілістю людини, здатністю до народження дітей; соціальна дорослість визначається здатністю людини приймати соціальні ролі, побудовою суспільних відносин, приналежністю людини до певної соціальної групи, економічною незалежністю;

психологічну – пов'язують з умінням бути самим собою, а також зі зрілою особистісною ідентичністю.

Юність, як період онтогенетичного розвитку залежить від напряму чи підходу автора. Наприклад біогенетичні теорії говорять про те, що всесторонній розвиток особистості спричиняють біологічні процеси дорослішання, тому ці теорії розглядають юність як період розвитку організму, який супроводжується зростанням та удосконаленням здібностей.

Що стосується психологічних теорій, то дослідники головну увагу приділяють суб'єктивній стороні, внутрішньому світові та самосвідомості особистості.

Представники психоаналітичного напряму (З. Фрейд, А. Фрейд) розглядають юність як період психосексуального розвитку, коли приплив інстинктивної енергії лібідо має бути компенсованим.

Згідно Е. Шпрангера, який в протилежність психоаналізу розглядав юність як етап, коли особистість поглинає культура, «об'єктивний та нормативний дух епохи».

Наприклад, Е. Еріксон в психосоціальній теорії говорить про те, що в період юності повинна бути виконана головна задача, яка будується навколо кризи ідентичності, створення власного та єдиного образу свого Я: «Юность – это возраст окончательного установления доминирующей позитивной идентичности Эго. Именно тогда будущее, в обозримых пределах, становится частью сознательного плана жизни» [11, с. 298].

Відповідно до соціологічних теорій, які розглядають юнацький вік як період соціалізації, як становлення та перехід особистості від дитинства до самостійної діяльності дорослої людини при впливі на неї суспільства.

Питання та протиріччя виникають у пояснюванні самого терміну «юність» та у визначенні вікових рамок цього періоду.

У великій психологічній енциклопедії зазначено, що юність – це перехід від пубертатного віку до самостійного життя. У цей період

повністю завершується фізичне дозрівання. Починається психологічне дозрівання, яке пов'язане з розвитком самовизначення, самосвідомості. Юність розглядають як вступ у доросле життя [2].

Юнацький вік – надзвичайно важливий та відповідальний період у розвитку особистості. Ще Ж.-Ж. Руссо казав про те, що свідоме самовизначення являється головною задачею в «другому народженні» особистості в юності.

Психолог Л.Д. Столяренко говорить про те, що юнацький вік – це етап формування власного світогляду та самосвідомості, етап людської близькості, коли цінності кохання, дружби, інтимної близькості можуть виходити на перши план, а головним процесом цього віку – є становлення стійкого образу своєї особистості та свого «Я» [7].

У віковій психології немає загальноприйнятих хронологічних рамок, які могли б позначити юнацький вік. Наприклад, І. Ю. Кулагіна виділяє старший шкільний вік: – рання юність (16 – 17 років), юність – від 17 – до 20, пізня юність 20 – 23 роки. В. С. Мухіна говорить про те, що юність це період після підліткового віку до дорослості (вікові межі від 15 – 16 до 21 – 25 років). На основі концепції Е. Еріксона, Б. Ньюмен і П. Ньюмена в періодизації життєвого циклу юнацький вік включений в хронологічні межі від 17 – до 22 років [3, 4].

Традиційно в концепціях юність включалася в завершальний етап дитинства, але вперше вік від 18 до 25 років був названий «початком зрілого життя» Л. С. Виготським. Надалі вітчизняні вчені продовжили цю традицію.

Провідною діяльністю юнаків і дівчат в психологічних періодизаціях виступає навчально-професійна діяльність (Д.Б. Ельконін та О.М. Леонтьєв) так, як їх особисті мотиви спонукають до визначення і вибору не тільки подальшого шляху, що передбачає вибір професії, а й вибір окремих навчальних предметів. Юнаки і дівчата набувають нового статусу – статус

студента. Слово «студент» – латинського походження і в перекладі на українську мову означає «ретельно працюючий, займається».

На думку Д.І. Фельдштейна, юнацькому віку притаманні праця та учіння, як основні види діяльності [9].

Деякі психологи називають провідною діяльністю юнаків та дівчат професійне самовизначення.

На нашу думку, серед головних задач юнацького віку можна назвати наступні: набуття відчуття особистої totoжності і цілісності; професійне самовизначення; достатній рівень розвитку ціннісних уявлень, вольової сфери, самостійності та відповідальності, тобто розвиток готовності до життєвого самовизначення.

Відзначимо, що по закінченню школи юнаки та дівчата задаються питанням «хто Я?» та «який мій подальший шлях?», що свідчить про те, що вони вже достатньо дорослі та готові до нової ступені свого життя. К. Уілбер дає опис цьому процесу: «Коли ви відповідаєте на питання, хто ви, відбувається одна проста річ. Знаєте ви про це чи ні, але описуючи, пояснюючи або навіть просто внутрішньо відчуваючи своє «я», ви проводите розумову розмежувальну лінію через поле вашого досвіду; все, що опиняється в середині цієї межі, ви відчуваєте і називаєте «я», а все, що опиняється зовні неї, ви називаєте «не я» [9, с. 17].

У цей час формується професійна Я-концепція, тобто уявлення особистості про самого себе як про професіонала. Поняття професійної Я-концепції особистості ввів А. А. Реан, який виділив реальну і ідеальну Я-концепції, де перша являє собою уявлення особистості про саму себе як про професіонала, який є насправді, а ідеальна професійна Я-концепція – являє собою професійні надії і мрії особистості. Як правило реальна і ідеальна професійні Я-концепції розрізняються, що призводить до професіонального самовдосконалення особистості та її прагнення до навчання, придбання спеціальних знань [5].

А. А. Реан також виділяє у професійній Я-концепції професійну самооцінку, кажучи про те, що вона є важливим елементом в її структурі, так як від неї в значній мірі залежить професійна успішність особистості. У професійній самооцінці особистості А. А. Реан відзначає два аспекти: операційно-діяльнісний, який пов'язаний з оцінкою особистості самої себе як суб'єкта діяльності та який проявляється в оцінці сформованості власних знань, умінь і навичок, і особистісний аспект, який виражається в оцінці своїх особистісних якостей у зв'язку з ідеалом образу Я-професійного [5].

Перед остаточним вибором професії юнаки та дівчата проходять ряд стадій. У віці 11 років дитина проходить фантастичну стадію. Це виражається в тому, що дитина роздумує над своїм майбутнім декілька в казковій формі. Підлітки, інтелектуально розвиваючись та цікавлячись реальністю проходять стадію пробного вибору. А в період після 16 років молодь обговорюючи питання із дорослими та більш обізнаними людьми, розуміючи свої здібності та об'єктивні умови реального світу робить реалістичний вибір.

У юнацькому віці змінюється свідомість людини – оцінюються свої власні якості, що сприяє формуванню уявлення і ставлення до себе, власні цінності набувають значиму роль. У цьому віці людина усвідомлює себе частиною навколишнього світу. Юнаки та дівчата намагаються підкреслити свою неповторність усіма можливими способами так, як розуміють, що вони є індивідуальностями. Практично всі хлопці та дівчата задаються цілями на майбутнє, будують плани і намагаються поетапно їх реалізувати. Цей період життя характеризується мріями про наступаючі зміни і події, про майбутнє. Майбутнє – стає головною ідеєю, що призводить до зміни спрямованості особистості. «В молодости все силы души направлены на будущее, будущее принимает такие разнообразные, живые и обворожительные формы под влиянием надежды, основанной не на опытности прошедшего, а на воображаемой возможности

счастья, что одни понятия и разделенные мечты о будущем счастья составляют уже истинное счастье этого возраста» [8].

Загальновідомо, що юність важливий і вирішальний етап у формуванні світогляду. Юнаки та дівчата замислюються над сенсом життя, приймають або відкидають переконання, інтереси, погляди, оволодівають системою знань і умінь, досвід. Все це призводить особистість до певного погляду на навколишній світ, на події які відбуваються і формування ставлення до всього того, що відбувається.

Згідно Л.І. Божович, яка головну увагу в юнацькому віці приділяла мотиваційній сфері та динаміці внутрішньої позиції особистості, юнаки та дівчата серед головних задач свого віку вбачають у визначенні власного місця в житті, формування світогляду та його вплив на пізнавальну діяльність, самосвідомість та моральну свідомість [1].

Згідно І.В. Шаповаленко, яка зазначала, що в юності з'являються ціннісні орієнтації (філософські, естетичні, навчально-теоретичні), в яких і проявляється сутність людини. Також з'являється власний світогляд, уявлення про навколишній світ, про людей і про самого себе [10].

Юність також є часом самоаналізу і самооцінки, що відбувається шляхом порівняння реального Я з ідеальним. При цьому юнаки та дівчата можуть зіткнутися з проблемою тому, що з реальним Я особистість ще до кінця не визначилася, а ідеальне Я може виявитися випадковим, ситуативним.

На думку Д.І. Фельдштейна, в юності починається рефлексія власного життя, прагнення до самореалізації, що загострює потребу в займанні позиції якоїсь соціальної групи, громадянської позиції [6].

Рефлексія в юності виконує велику духовну роботу. Саме з її допомогою здійснюється найголовніше відкриття юнацького віку – відкриття внутрішнього світу (І. Кон).

Велика увага в юності приділяється спілкуванню з однолітками, яке є невід'ємною і важливою частиною гармонійного розвитку особистості.

Спілкування з однолітками є не тільки особливим видом відносин, а й засобом обміну інформацією, а також видом емоційного контакту. Завдяки спілкуванню зберігаються групові відносини, концентрується увага на значенні індивідуальних контактів і прихильностей. Але разом з тим вимоги до свого нового друга більш високі, ускладнюються її критерії. Пошук друга проявляється ще в підлітковому віці, але в юнацтві у молодих людей нові дружні відносини складаються більш тісними, стабільними та інтимними. Завдяки тісним емоційним контактам може виникати бажання до прояву симпатії, потягу або навіть любові до протилежних статей [2, 3, 5].

Що стосується інтелектуального розвитку то можна відзначити, що в період юнацтва зростає концентрація уваги, об'єм пам'яті, формується абстрактно-логічне мислення, а також настає фізіологічна зрілість.

Новоутворення, які виникають в юнацькому віці, стосуються пізнавальної, мотиваційної, емоційної і вольової сфер психіки особистості, що впливає на структуру особистості, її інтереси, схильності, характер, потреби та ін.

Отже, можна зробити висновок про те, що юнацький вік є важливим періодом життя кожної людини так, як у цей період людина набуває своє особливе бачення світу, виробляє певне ставлення до самого себе, до людей, з'являється здатність до саморефлексії, самоаналізу та ідентифікації, юнаки та дівчата роблять вибір, який стосується їх подальшої професійної освіти, власних переконань, пріоритетів і т. ін. Важливим новоутворенням юнацького віку є те, що у юнаків та дівчат настає етап формування світогляду. Світогляд є важливим етапом формування особистості так, як включає в себе не тільки систему знань і досвіду, а й соціальну орієнтацію особистості, усвідомлення себе частиною соціальної спільноти, вибір свого майбутнього соціального стану.

Література:

1. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л.И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с.
2. Большая психологическая энциклопедия. – М. : Эксмо, 2007. – 544 с.
3. Кулагина И. Ю. Возрастная психология. Полный жизненный цикл развития человека : Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / И. Ю. Кулагина, В. Н. Коллюцкий. – М. : ТЦ Сфера, 2001. – С. 464.
4. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учебник для студ. вузов. 4-е изд., стереотип / В. С. Мухина. – М. : Академия, 1999. – 456 с.
5. Реан А. А. Психология личности : Социализация, поведение, общение / А. А. Реан. – СПб., прайм-ЕВРОЗНАК ; М. : ОЛМА-Пресс, 2004. – С. 416.
6. Семенюк Л.М. Хрестоматия по возрастной психологии: учебное пособие для студентов / Под ред. Д.И. Фельдштейна: издание 2-е, дополненное. – Москва : Институт практической психологии, 1996. – 304 с.
7. Столяренко Л.Д. Основы психологии: Практикум / Л.Д. Столяренко. – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – 704 с.
8. Толстой Л. Н. Отрочество // Избранные произведения / Л.Н. Толстой. – М., 1985. – 222 с.
9. Уилбер К. Никаких границ / К. Уилбер. – М. : Изд.-во АСТ, 2003. – 109 с.
10. Шаповаленко И.В. Возрастная психология (Психология развития и возрастная психология) / И.В. Шаповаленко. – М. : Гардарики, 2005. – 349 с.
11. Эриксон Э. Детство и общество / Э. Эриксон. – СПб. : Питер, 2000 – 312 с.